

De eerste Nederlandse vertaling van de Athenaion Politeia

Recensie

Aristoteles, *De staatsinrichting van Athene*. Vertaald en ingeleid door Josine Blok en Ton Kessels, met een bijdrage van Jan Maarten Bremer (Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2019), 239pp. ISBN 978 90 2441 561 8.

De Athenaion Politeia is een werk dat zowel de politieke geschiedenis als de instituten en functionarissen van het Atheense staatsbestel beschrijft in de vierde eeuw voor Christus. Traditioneel wordt de tekst aan de Griekse filosoof Aristoteles (384-322 v.Chr.) toegeschreven, maar velen betwisten dat hij ook werkelijk de auteur is. Wat wel vaststaat is dat dit werk tot stand is gekomen binnen Aristoteles' school, het Lyceum. Samen met zijn medewerkers liet Aristoteles een verzameling aanleggen van niet minder dan 158 staatsinrichtingen van Griekse staten. Deze enorme hoeveelheid informatie was handig voor het uitwerken van een sterk op de praktijk gebaseerde politieke filosofie, waarvan Aristoteles' *Politica* de neerslag vormt. Dat laatste werk bukt inderdaad van de historische en institutionele voorbeelden.

Jammer genoeg zijn van deze verzameling staatsinrichtingen enkel fragmenten of samenvattingen overgeleverd. Dat was eeuwenlang zo, tot eind negentiende eeuw op een Egyptische papyrus het manuscript werd ontdekt van de Atheense staatsinrichting. Dit werk is weliswaar gehavend en ook niet helemaal volledig tot ons gekomen, maar anders dan de handschriften die doorheen de middeleeuwen duchtig werden gekopieerd stamt het wel rechtstreeks uit de oudheid zelf (uit 1^{ste} of 2^{de} eeuw). Literair is het geen hoogstaande tekst, maar historisch is hij wel van ongelooflijke waarde.



Dankzij dit werk zien we niet alleen heel wat over de geschiedenis van Athene bevestigd, maar leren we ook enorm veel over de werking van de democratie aan het einde van de klassieke periode in het oude Griekenland. Deze tekst kreeg dan ook meteen veel aandacht in de wetenschappelijke literatuur, wat resulteerde in tal van edities, commentaren en vertalingen doorheen de twintigste eeuw. Bijna dertien decennia na de ontdekking is er nu ook een eerste Nederlandse vertaling tot stand gekomen.

Deze vertaling van Josine Blok en Ton Kessels, met een bijdrage van Jan Maarten Bremer, is een mooi verzorgde uitgave die vlot leesbaar is. De vertalers hebben daarbij kunnen steunen op hun ervaring die werd opgedaan bij een eerdere vertaling van Aristoteles' *Politica*, uitgegeven bij de Historische Uitgeverij (Groningen, 2012). De vertaling van de staatsinrichting wordt ook uitvoerig geduïd met een dubbele inleiding. De eerste inleiding van Josine Blok behandelt de historische en politieke achtergrond, met uitgebreide aandacht voor belangrijke begrippen uit de *Athenaion Politeia*, de relatie met de *Politica*, de indeling van en bronnen voor het werk, en een vergelijking met de werking van een moderne democratie. De tweede, kortere inleiding van Ton Kessels gaat in op kwesties als auteurschap, aard en stijl van het werk. Zowel in deze inleidingen als bij de tekst zelf staan veel nuttige voetnoten (die om één of andere reden helaas niet werden uitgelijnd). Het boek bevat eveneens een aantal kaarten en afbeeldingen van onder meer enkele typische attributen uit de Atheense politiek en rechtspraak, zodat deze meteen een gezicht krijgen. Achteraan het werk is ook een uitgebreide bibliografie toegevoegd en een index van gebruikte begrippen, personen en plaatsen. Op die manier wordt deze vertaling van de *Athenaion Politeia* uitvoerig gekaderd, waardoor het boek zowel voor de leek als de expert een interessante aanwinst kan zijn.

Toch heb ik ook enkele bedenkingen bij deze uitgave. Om te beginnen is de keuze voor de Nederlandse titel *De staatsinrichting van Athene* niet helemaal correct, omdat het Griekse Ἀθηναίων πολιτεία letterlijk *De staatsinrichting van (de) Atheners* betekent. Dit wordt ook opgemerkt in de inleiding (p. 22), maar er wordt verder geen argument gegeven waarom de eerste titel met de verwijzing naar 'stad' de voorkeur geniet op de tweede met de verwijzing naar de burgers. Wellicht spelen gewoonte en traditie hier een belangrijke rol: vandaag is het gebruikelijk om een staatsbestel aan een grondgebied te koppelen eerder dan aan personen. Vandaar dat het overgrote deel van de opgesomde titels van vertalingen van de *Athenaion Politeia* in de bibliografie ook naar Athene verwijzen in plaats van naar de Atheners. In de Griekse oudheid zag men een staat, de zogenaamde *polis*, echter in de eerste plaats als een gemeenschap van



burgers en niet als een locatie waar men aan politiek deed, wat overigens ook wordt uiteengezet in de inleiding. Ik begrijp daarom niet zo goed dat de keuze voor deze uiteindelijke titel hier zonder verdere toelichting blijft.

Er worden in de inleiding soms ook beweringen gedaan die niet altijd hard zijn te maken. Zo wordt er gesteld dat de *Politica* wellicht meer invloed heeft uitgeoefend op de *Athenaion Politeia* dan omgekeerd (p. 84). Men komt tot deze bevinding op basis van overeenkomsten tussen de opvattingen in de *Politica* en de *Athenaion Politeia*, waarbij men enkel dat eerste werk aan Aristoteles zelf wenst toe te schrijven. Men gaat er dan kennelijk van uit dat Aristoteles' filosofische ideeën uit de *Politica* sterk hun stempel hebben gedrukt op de wijze waarop de geschiedenis en instellingen van de verschillende staatsinrichtingen worden weergegeven. Dat valt natuurlijk niet uit te sluiten, maar tegelijkertijd botst dit in zekere zin met het traditionele beeld dat de beschrijving van de verschillende staatsinrichtingen net diende om tot meer omvattende wijsgerige ideeën over politiek te komen.

Tot slot vind ik niet alle keuzes in de vertaling even begrijpelijk. Dat klassieke Griekse auteurs vermeld in de inleiding of voetnoten worden weergegeven met Latijnse namen (bv. Thucydides, Isocrates, Plutarchus) terwijl alle personen vermeld in de *Athenaion Politeia* uit het Grieks worden getranscribeerd (bv. Drako, Peisistratos, Perikles) vind ik niet erg samenhangend en misschien zelfs van een zekere (maar daarom niet kwaadwillige) vooringenomenheid getuigen: men gaat ervan uit – en men wil dat beeld kennelijk bestendigen – dat de klassieke auteurs bij de lezer veel bekender zijn dan de historische figuren. Dat is misschien voor classicus wel het geval, maar daarom nog niet voor historici of andere oudheid-enthousiastelingen. Het transcriberen van Griekse termen naar het Nederlands gebeurt overigens ook niet altijd consequent, waarbij vooral de Griekse ypsilon een moeilijke klant blijkt en geregeld met andere letters wordt aangeduid: in de inleiding is er zo eens sprake van 'tirannis' (in plaats van 'tyrannis', p. 33) en in de vertaling spreekt men systematisch van 'kuboi' (in plaats van 'kyboi', pp. 190-92). Bovendien ben ik ook niet helemaal overtuigd dat nagenoeg alle technische termen getranscribeerd moeten worden: voor 'dikastai' en 'strategos' had men volgens mij ook even goed gewoon 'rechters' en 'legeraanvoerder' kunnen gebruiken.

Niettegenstaande deze bedenkingen zou ik het boek wel willen aanprijzen, omdat het een prima inleiding of uitbreiding vormt voor eenieder die iets wil bijleren over de totstandkoming en werking van de Atheense democratie.



Brecht Buekenhout

Brecht.Buekenhout@kuleuven.be

